

מדיכוי לשחרור - דיאלוג דרך הגותם של פאולו פריירה ואוגוסטו בואל

כתבו וערכו: מיכל גפנר, דלית שמיר גלמן ואפי וישניצקי לוי

שני אנשי הגות ומעשה ברזילאיים שינו את עולם החינוך והתיאטרון, תוך קריאה לשחרור האדם מדיכוי. איש החינוך פאולו פריירה ואיש התיאטרון אוגוסטו בואל, שהושפע מפריירה, פעלו החל משנות ה-60 לשינוי מהותי ביחסי הכוח - במערכת החינוך, במערכת הפוליטית ובאירוע התיאטרוני.

חינוך של דיאלוג / פריירה

"אם אינני אוהב את העולם,

אם אינני אוהב את החיים,

אם אינני אוהב בני - אדם,

לא אוכל להיות שותף לדיאלוג."

פאולו פריירה (1921-1997), ממנהיגי הזרם הרדיקלי בחינוך, יוצא נגד החינוך המסורתי שהוא מגדיר כ"פדגוגיה של המדוכאים". הוא מעמיד במרכז את האדם המשוחרר מדיכוי, ואת החינוך "כחינוך המציב בעיות" שפתרון יעשה תוך דיאלוג בין מורה לתלמיד (דרום, 1989). בדיאלוג הוא רואה גורם מתווך בין שני בני אנוש חושבים למטרת למידה משותפת, כאשר עצם קיום הדיאלוג הוא ערך. התלמיד והמורה שותפים בתהליך החקירה ויצירת הידע החדש. לחקר שתי מטרות: האחת היא ליצור שיתוף של התלמיד במובן של מעורבות בלמידה ואחריות, השנייה היא ביקורתיות. פריירה משתמש במושג 'המורה המשחרר', כאשר המילה שחרור משמעותה קריאת המציאות באופן ביקורתי. זאת בניגוד לקבלת העולם כפי שהוא, כאמת בלתי ניתנת לשינוי. 'המורה המשחרר' מניע את התלמידים להאמין כי יש להם יכולת להשפיע על המציאות.

איירה בוחר לתאר את החינוך הדיאלוגי ע"י דימוי:

"המורה אינו מסמן את קו הגמר אליו אמורים התלמידים והתלמידות להגיע. התלמידים והתלמידות אינם צי של סירות החותר להגיע לחוף המבטחים, שעליו ניצב כבר המורה. המורה איננו אלא אחת מאותן הסירות, והוא חותר יחד עם האחרים לגלות את היעד הסופי, אותו אף אחד אינו יודע עם תחילתה של ההפלגה המשותפת" (עמ' 63, פדגוגיה של משוחררים).

רעיון ה"פדגוגיה של מדוכאים" כפי שהגדיר אותו פריירה בספרו מ-1968, מהדהד ב"תיאטרון המדוכאים" שהגה וניסח איש התיאטרון והאקטיביסט הברזילאי אוגוסטו בואל החל משנות ה-70 של המאה ה-20.

כפי שהתלמיד הופך אצל פריירה לשותף פעיל בהבניית הידע, כך הצופה הופך אצל בואל לשחקן פעיל, מ-spectator ל-spect-actor.

ב"תיאטרון פורום", אחד מסוגי התיאטרון שפיתח בואל, העלתה להקת שחקנים אירוע בימתי המבוסס על בעיות בוערות מחיים של הצופים - כפריים ופועלים עניים. הצופים התבקשו לעלות לבמה ולהשתתף במופע, תוך שהם מציגים פתרונות שונים לבעיות שהטרידו אותם. כך הפך המופע לאירוע דיאלוגי ששותפים בו השחקנים והצופים.

בואל ראה את התיאטרון כמכשיר תרפויטי ופדגוגי, אשר מעניק למשתתפים בו מרחב אסתטי שבו מתרחשים תהליכים פסיכולוגיים המתייחסים למציאות החיצונית. את הפתרונות המוצגים על הבמה ראה בואל כחזרה לקראת פעולה חברתית ממשית, דיאלוג אסתטי המאפשר התמודדות עם קונפליקטים אישיים וחברתיים ומעניק אפשרות להתגבר עליהם.

בעקבות פריירה ובואל - עקרונות של חינוך דיאלוגי בשיעורי התיאטרון

1. דיאלוג עם היצירה

קריאת הטקסט מתוך ראייה אישית, הרלוונטית לתלמידים מבחינה קוגניטיבית ורגשית. התלמידים מנהלים דיאלוג בינם לבין עצמם ועם חבריהם לכיתה, כשהבסיס הוא הטקסט או החומר הנלמד.

2. דיאלוג המבוסס על תכנית הלימודים

החופש ליצור מתוך בחירה: בחירת מחזה שאותו מבקשים התלמידים להעלות כהפקה, בחירה של פרשנות הרלוונטית להם, בחירה של רכיבים שישמשו כייצוג לרעיונות שירצו להעביר.

3. יצירת אקלים כיתתי המבוסס על דמוקרטיה ומשתנה ביחס למצב כאן ועכשיו

הימנעות מהיצמדות בכל מחיר למערך השיעור המתוכנן, ופתיחות לשינויים. במהלך השיעור נוצר דיאלוג בין המורה לתלמידים המאפשר ישירות ותגובה מיידית. כדאי לזהות אותו ולתת מקום למרחב דיאלוגי – שימוש בכלים תיאטרוניים כתגובה לאירועים ולנושאים העולים במהלך השיעור. כך בא לידי ביטוי "יחס אני-אתה": פעולה דו – צדדית של מערכת יחסים שבה מתקיים דו שיח.

4. תהליך למידה משותף של המורה והתלמיד החוקרים ויוצרים בעקבות המפגש עם טקסט דרמטי

לדוגמה: ניסוח שאלה פוריה או רעיון גדול, חיפוש מקורות השראה, העלאת דילמה, ניסוח תובנות משותפות – כל אלה הם תהליכים דיאלוגיים שלהם שותפים התלמידים והמורה.

5. דיאלוג באופנים שונים

חשוב להאיר את סוגי הדיאלוג המילוליים והבלתי מילוליים בתהליך הלמידה: דיאלוג תיאורטי, דיאלוג חזותי ודיאלוג תנועתי - למשל קונטקט אימפרוביזציה, משחקי קואורדינציה בזוג, אקרו באלנס. סוג הדיאלוג הוא תלוי כיתה והקשר.

6 דיאלוג עם הסביבה החוץ כיתתית

יציאה מתוך המרחב הכיתתי למרחב הקהילתי, ביקור בתיאטרון העירוני, התכתבות עם שחקן/יוצר/במאי, יצירת דיאלוג אמנותי עם הסביבה במרחבים שמחוץ לכיתה.

מחשבה לסיום - 'המורה המשחרר' הוא 'המורה המשוחרר'

ככל שנהיה מודעים יותר לסוגי הדיאלוג שאנו מייצרים.ות בשיעור, נאפשר תהליך למידה אפקטיבי ומשמעותי יותר. המודעות מאפשרת את השחרור שעליו מדברים פרירה ובואל – שחרור מדיכוי, מקיבעון, מהיררכיה, תוך חתירה משותפת לאופק של יצירה, הבנה והתפתחות.